

פסקי הלכות

גליון טו

דיני קדימה בתור

א. פשט מנהג להקדים את מי שעמד בתור בתחלה, ויש להקפיד על כך, מחמת שכן מנהג בני העיר¹.

¹ הנה מצינו בכמה דוכתי שיש להקדים את מי שהגיע בתחלה. עיין בסנהדרין (ח.) 'כקטן כגדל תשמעון', אמר ריש לקיש שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה, למאי הלכתא אילימא לעיוני ביה ומיפסקיה, פשיטא אלא לאקדומיה, ופרש"י שאם בא לפניך דין של פרוטה, וחזר ובא דין אחר של מנה, הקודם לפניך, הקדם לחתוך.

ועיין במסכת ראש השנה (כג:) זוג שבא ראשון, בודקין אותו ראשון.

ועיין בסנהדרין (לב:) צדק צדק תרדף - אחד לדין ואחד לפשרה. כיצד? שתי ספינות עוברות בנהר ופגעו זה בזה, אם עוברות שתיהן - שתיהן טובעות, בזה אחר זה - שתיהן עוברות. וכן שני גמלים שהיו עולים במעלות בית חורון ופגעו זה בזה, אם עלו שניהן - שניהן נופלין, בזה אחר זה - שניהן עולין. הא כיצד? טעונה ושאינה טעונה - תידחה שאינה טעונה מפני טעונה. קרובה ושאינה קרובה - תידחה קרובה מפני שאינה קרובה. היו שתיהן קרובות, שתיהן רחוקות - הטל פשרה ביניהן, ומעלות שכר זו לזו.

ועיין להמאירי שם שכתב: יש דברים שאין מדת הדין שולטת בהם ואתה צריך לחזור בהם אחר מה שראוי יותר ולהכריע את האחד למה שאין מדת הדין מחייבתו דרך פשרה ומדה מעולה והוא שאמרו כתוב אחד אומר בצדק תשפוט עמיתך וכתוב אחד אומר צדק צדק תרדף כאן לדין כאן לפשרה כיצד שתי ספינות עוברות בנהר ופגעו זו בזו אם עברו שתיהן בבית אחת טובעות בזו אחר זו שתיהן עוברות וכן שני גמלים שהיו עולים במעלות בית חורון ופגעו זה את זה עברו שניהם בצד אחת נופלים בזה אחר זה עוברים כיצד נעשה טעונה ושאינה טעונה תדחה שאינה טעונה מפני הטעונה קרובה לעירה ורחוקה מעירה תדחה הקרובה מפני הרחוקה שתיהן קרובות או רחוקות שתיהן טעונות או אין טעונות הטל פשרה ביניהם ומעלות שכר זו לזו וכן כל כיוצא בה כל שאנו רואים שיכול לסבול העכוב ביותר ידחה מפני חברו וכן בריא מפני חולה וכל כיוצא בזה אף לענין הדין אמרו שאם היו לפני הדיין הרבה בעלי דינים מקדימין תומו לאלמנה ואלמנה לתלמיד חכם ותלמיד חכם לעם הארץ ואשה קודמת לאיש מפני שבשתה מרובה ואם הכל שוה, מקדימין לקודם. עכ"ל.

אולם ביד רמה והטור חו"מ סי' ערב כתבו: היו שתיהן שוות והאחת קרובה לעבור יותר, תדחה לאחוריה אותה שאינה קרובה לעבור. וביאר בפרישה (סוף ס"ק יח), ויש מפרשים שרבינו אינו מפרש קרובה לעירה כדפירש רש"י אלא פירש אחת קרובה לאותו מקום המסוכן שאמר עליו שאם יפגעו שם יחד שאינן יכולין לעבור שם זה בצד זה אלא שתיהן נופלות או טובעות וזה ש"ר אחת קרובה לעבור ר"ל שהיא קרובה לאותו מקום המסוכן לעבור ואחת

ב. צריך הדיין שיקדים לדון הדין שבא לפניו תחלה, אבל צריך להקדים דין של תלמיד חכם אפילו בא לבסוף.²
ולכן גם כשממתינים בתור בצרכנייה וכדומה, יש להקדים תלמיד חכם הממתין בתור. ולפ"ז אם אין מקדימים התלמיד חכם, מעיקר הדין מותר לתלמיד חכם לעשות זאת, אולם ראוי לת"ח שלא להטריח על הציבור.³

עדיין לא הגיע שם משום הכי כתב שתדחה אותה שאינה [קרובה] לעבור שעדיין היא רחוקה מאותו מקום המסוכן. עכ"ל.

ומבואר שיש להקדים את הספינה שהגיעה קודם למקום המעבר.

ותו אשכחן בשבועות (ל' סע"א): תני רב יוסף: בצדק תשפוט עמיתך - עם שאתך בתורה ובמצות השתדל לדונו יפה. רב עולא בריה דרב עילאי הוה ליה דינא קמיה דרב נחמן, שלח ליה רב יוסף: עולא חברנו, עמית בתורה ובמצות. אמר: למאי שלח לי? לחנופי ליה? הדר אמר: למישרא בתיגריה. ופירש רש"י: השתדל לדונו יפה - לקמן מפרש לה למישרי בתיגריה אם באו שני דינים לפניך ואחד מהם של תלמידי חכמים הוי פוסק אותו תחלה ופטור אותו מלפניך. למאי שלח לי - הא מילתא. לחנופי ליה - שמא להחניפו בתמיה. למישרא בתיגריה - כדפרישית אם בא דין אחר לפני אפסוק את זה תחלה. וכתבו התוספות, למישרי ליה תגריה, כשבאו שני דינים בבת אחת דאם בא דין אחד תחלה צריך להקדימו כדאמרינן בסנהדרין (ח.) כקטן כגדול תשמעון. אי נמי עשה דכבוד התורה עדיף כדאמרינן פרק בתרא דכתובות (קו.). ע"כ. וכ"כ הרא"ש (פ"ד סי' ד').

ועכ"פ נקטינן שיש להקפיד על כך ולהקדים את מי שהגיע בתחלה. ועיין בזה בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יח סי' סט אות ג') ובספר פתחי חושן (ח"ה פ"ט סי"ג הערה ל') ובשו"ת יבוא ידיד ח"ב (חחו"מ סי' יב אות ז') ועוד. ומ"מ מצד עני המהפך בחררה, ליכא בהקדמת מי שהמתין תחלה בתור, עיין בספר פתחי חושן (ח"ה פ"ט סי"ג הערה ל') ובספר משכן שלום עמ' תרעה) ובס' עני המהפך בחררה (סי' ג' סי"א).

ועיין בתשובות והנהגות ח"ד (סי' שיח) שכתב, הנכנס לחנות וכדו' שיש שם תור והקדים עצמו לאמצע התור או לראשו בלא להמתין במקומו האמיתי, זהו ענף מאיסור גזל, שדיני התורה בענייני ממונות היינו כפי השכל והסברא, ופשיטא שקיום הצדק הוא בשמירה על התור, ולכן הוא בכלל ועשית משפט וצדק והמשנה הוא בגדר גזלן, ורק אם מוותרים לו כולם יכול להקדים. ועיקר הדין מפורש בסנהדרין (לד ב) שאם יש מעבר צר עושים ביניהם פשרה והיינו כשבאו בבת אחת ע"ש, ומשמע דכשאנו בבת אחת הקודם לבוא זכה, וזהו מסברא משפט וצדק וע"ז הזהירה אותנו התורה. ע"ש.

² ש"ע חו"מ (סי' טו ס"א). ומקורו בסנהדרין ח. ולגבי הקדמת ת"ח, מקורו בשבועות לא. הנ"ל.

³ כ"כ בתשובות והנהגות ח"ד (סי' שיח), אם ת"ח מחכה, יש לו דין קדימה מדין תורה, ולכאורה פשוט שמותר לו להקדים את עצמו בתור, אבל נראה שמצוה זו על הציבור היא מוטלת לכבד ת"ח או זקן, אמנם מצדו ראוי לו לת"ח להשתדל שלא להטריח להציבור, וכגון אם יכול לנסוע באופן שלא מטריח כמו במכונית ולא באוטובוס שאין צריך שהציבור יוותר לכבודו, ראוי לו לעשות כן, אבל אם לא עשה כן ונמצא בתור, כל המקדימו מקיים מ"ע לכבד ת"ח ששכרו רב מאד, וחיבבין להקדימו, ובזקן שאינו ת"ח, מן הדין פטור מלהקדימו, דאף שצריך לכבדו בקימה היינו בדבר שאין בזה חסרון כיס, אבל כאן כשצריך להמתין מפסיד מזמנו, וצ"ב אם דומה לחסרון כיס שאין חיוב לכבדו כשכרוך בזה בזבזו זמן שהוא כחסרון כיס.

ג. ספר או מוכר בחנות, רשאי להקדים את מי שנראה בעיניו, אף שהגיע מאוחר ועומד אחרון בתור.⁴

ד. אם יש שני תורים לקופות בחנות, באחד יש מוכרת שאינה לבושה בצניעות, ובשני יש מוכרת הלבושה בצניעות או מוכר, אין לעמוד בתור במקום שיש פריצות, משום שיש דרך אחרת. ואם אין מוכרת הלבושה בצניעות, מותר לעמוד בתור אצל המוכרת שאינה לבושה בצניעות, אך צריך להזהר שלא להסתכל.⁵

כהן

- א. על הפסוק "וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב", אמרו בגמ' (נדרים סב.), תנא דבי רבי ישמעאל: וקדשתו, לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון, ולברך ראשון, וליטול מנה יפה ראשון.
ב. אין חיוב להקדים כהן כשיש עיכוב טרחא דציבורא לציבור.⁶
ג. ישראל וכהן שעומדים בשוה, יש להקדים הכהן. אולם לענין ישראל שהגיע בתחלה והמתין בתור, ואחריו הגיע הישראל, דנו הפוסקים אם יש להקדים הכהן, וראה בהערה.⁷

⁴ שמאחר והוא בעל הבית ואינו מחוייב למכור לראשונים כלל, יש ביכולתו להחליט גם על סדר האנשים שיחליט למכור להם. וכן ראיתי בספר השקדן עמ' קז בשם הגרי"ש אלישיב, שאמר שבתוך ביתו הוא בעל הבית, וממילא אין התור מחייב אותו, אם בא אדם שהחביב עליו ורוצה להקדימו.

⁵ עיין ב"ב (נז:): ועוצם עיניו מראות ברע, א"ר חייא בר אבא: זה שאין מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה. היכי דמי, אי דאיכא דרכא אחריטא, רשע הוא (ופי' רשב"ם), אף על פי שעוצם עיניו שלא היה לו לקרב אלא להרחיק מן העבירה דקיימא לן חולין (דף מד:): הרחק מן הכיעור). אי דליכא דרכא אחריטא, אנוס הוא. (ופי' רשב"ם), אם מסתכל דרך הליכתו ואונס רחמנא פטריה ולמה מזקיקו הכתוב להעצים עיניו דמדמשתבח ביה קרא שמעינן דצריך לעצום עיניו). לעולם דליכא דרכא אחריטא, ואפ"ה מביעי ליה למינס נפשיה. ופי' רשב"ם, להטות עיניו לצד אחר, והיינו דמשתבח ביה קרא דאי אנוס נפשיה חסיד הוא. וע"ע בשו"ת אגרות משה (חאה"ע ח"א סוף סי' נו) ובספר אום אני חומה (עמ' נד).

⁶ כן כתב מרן בב"י או"ח (סי' קלה): מהר"י קולון בשורש ט' שנשאל הרשב"א (ח"א סי' קטו) אם ספר תורה פתוח ויש שם כהן שמתפלל במקום שאינו רשאי להפסיק, אם ממתינים לו עד שיסיים תפילתו והשיב שאין ממתינים לו שלא בכל מקום אמרו להקדים כהן שהרי תלמיד חכם קודם לו אפילו גר ולא יהיה כבוד הציבור פחות מצורבא דרבנן ובכמה מקומות חיישינן לטירחא דציבורא בקיצור אמצעיות בשבת וכל שכן שיש כאן כבוד ספר תורה עכ"ל: ורבינו הגדול מהר"י אבוהב ז"ל כתב בשם תשובת הרשב"א כהן שקראו אותו לקרות בתורה והוא קורא את שמע אינו רשאי להפסיק ואין צריך לומר במקום שיש תלמיד חכם שאפילו בעלמא תלמיד חכם קודם כדאמרינן רב קרא בכהני אלא אפילו אין חכם יותר ממנו אינו מפסיק שלא אמרו להקדימו אלא משום כבוד כהונתו ואם הוא פנוי ומקדימין אחר לפניו נמצאו מקלים בכבוד כהונתו אבל זה שאינו יכול לקרות משום ק"ש אין בכאן קולא אצל כהונתו והרבה ראיות לדבריו עכ"ל ואף על פי שרבינו כתב בסימן ס"ו בשם המנהיג שאפילו ישראל שהיה קורא את שמע וקראוהו לקרות בתורה מפסיק, נקטינן כדברי הרשב"א דרב מובהק הוא.

⁷ לכאן יש להוכיח להחמיר שיש חיוב להקדים כהן בתור, דהנה בנדרים (דף סב סע"א) איתא, אמר רבא: שרי ליה לצורבא מרבנן למימר צורבא מרבנן אנא שרו לי תיגראי ברישא, דכתיב: ובני דוד כהנים היו, מה כהן נוטל בראש, אף תלמיד חכם נוטל בראש. וכהן מנא לן? דכתיב: וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב, ותנא דבי רבי ישמעאל: וקדשתו, לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון, ולברך ראשון, וליטול מנה יפה ראשון. וביאר המפרש בגליון, שרו לי תגראי, הקדימו דיני לשל אחרים בשביל כבוד תורת. לפתוח ראשון, לקרוא בספר תורה. ולברך ראשון, בברכת

המוציא ובברכת המזון. וליטול מנה יפה ראשון, כשחולק עם אחיו הכהנים בלחם הפנים. עכ"ל. והרא"ש בפירושו שם ביאר: לפתוח ראשון, לקרוא בספר תורה. ולברך ראשון, בברכת המוציא ובברכת המזון. וליטול מנה יפה ראשון, כשחולק עם אחיו הכהנים בלחם הפנים. עכ"ל.

והנה כל האמור בחלוקת לחם הפנים ושאר הדברים, התם הגיעו כולם בשווה, ובה מקדימים הכהן והת"ח.

[ובאמת קשה שבחלוקת לחם הפנים היו כולם כהנים, ומה שייך להקדים כהן. וש"ר שכבר התקשו בזה המפרשים, עיין למהרש"א ועוד, מה שתירצו בזה].

אך אם הגיע ישראל קודם הכהן, מנלן שיש להפסיד הזמן שהמתין עד עתה. ואכן ראיתי לכמה פוסקים שנקטו שאין חיוב להקדים הכהן שהגיע מאוחר, לפני ישראל שהגיע בתחלה.

אולם הנה הרא"ש בפירושו לגמ' בנדרים כתב: שרו לי תגראי ברישא. פסקו לי דיני כדי שלא אתבטל מלמודי. לכל דבר שבקדושה. בכל דבר שיראה גדול ומקודש. עכ"ל.

ולפי הטעם שביאר שבת"ח יש להקדימו, כדי שלא יתבטל מלימודו, לכא' אף אם הגיע הת"ח מאוחר, והישראל כבר המתין זמן רב, עדיין יש להקדים הת"ח כדי שלא יתבטל מלימודו. אולם קשה שהרי ת"ח למדו מכהן, ובכהן לא שייך טע"ז, רק משום כבודו, ולפ"ז י"ל דדוקא בשוין יש להקדימו, אך כשהגיע מאוחר לא מפסדינן לישראל עבור זה. ולעיל הבאנו מהתשובות והנהגות שיש להקדים תלמיד חכם בתור. ועיין בחשוקי חמד (סנהדרין ח.) שדן בנ"ד, וששו"ת חקרי לב (חו"מ סימן ח) דן בשאלה זו, והקשה שהרי המשנה בהוריות (דף יג ע"א) כתבה שיש להקדים כהן לישראל לענין לפדותו ולהחיותו, ולמה לגבי קדימה לדין לא הזכיר שום פוסק זאת, וסיים ועם שנראה לי יותר דגם לגבי דין תורה שייך קדימות אלו, אבל לבי מהסס איך לא אישתמיט שום פוסק לכתוב זאת. מאידך הריטב"א במועד קטן (דף כח ע"ב) כתב וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון פירוש בס"ת, ולברך ראשון בסעודה, וליטול מנה יפה ראשון, וכן למישרי ליה תגריה ברישא. והנה נאמר בנדרים (דף סב ע"א) אמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר צורבא מרבנן אנא, שרו לי תיגראי ברישא, דכתיב 'ובני דוד כהנים היו', מה כהן נוטל בראש, אף תלמיד חכם נוטל בראש, וכהן מנא לן דכתיב 'וקדשתו כי את לחם אלקיך הוא מקריב', ותנא דבי רבי ישמעאל 'וקדשתו' לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון, ולברך ראשון, וליטול מנה יפה ראשון. והקשה התומים (סימן טו סק"ג) מדוע השמיטה הגמרא את הרישא שצריך להקדים את הכהן לדין, אלא ודאי דהעטרה לכהן הוא בדבר שבקדושה, ומה דבר שבקדושה יש בהקדמת דברי ריבות, ולכך השמיטו הגמרא. מאידך החכמת שלמה (הגהות על השו"ע) כתב שמהגמרא בנדרים מוכח שכהן קודם לישראל, ואדרבה מה שתלמיד חכם קודם לכל אדם, לא למדנו אלא מזה שכהן קודם לישראל, ויתכן שזה מה שכתוב בגמרא לפתוח ראשון, אך נשאר בצ"ע אמאי לא הביאו זאת הפוסקים, ואולי משום שכהנים הכהנים הם רק כהני יחוס, יעו"ש. ובספר מאזנים למשפט (שם סק"ו) כתב שלכן לא כתבו הפוסקים מצוה להקדים כהן, שלכהן ראוי לכבדו רק בגוף, אבל אין לצריך להפסיד ממון כדי לכבדו, וכיון שיש לפעמים הפסד ממון למתאחר, לכן לא הביאו זאת הפוסקים, אבל אם שניהם שווים ואין בקדימה הפסד ממון, צריך להקדים הכהן.

ע"ה יצחק מאזוז ס"ט

ד' שבט תשפ"ו